

Nowak, Irena

Kazimierz Askanas - na drogach życia

Notatki Płockie 43/1-174, 35-37

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAZIMIERZ ASKANAS - NA DROGACH ŻYCIA

Kazimierz Askanas całe swoje życie związał z Płockiem. Kochał to miasto, wierzył w jego "genius loci", mimo przejawów ludzkiej małości i zaściankowości.

Właśnie tu, w domu przy ul. Kolegialnej, urodził się - 7 marca 1909 roku - w rodzinie należącej do przedwojennej elity Płocka. Matka była utalentowaną skrzypaczką, ojciec komponował, malował, działał w Klubie Artystycznym Płocczan.

Lata szkolne Kazimierza w gimnazjum imienia Władysława Jagiełły, zakończone maturą w 1927 roku, były obok nauki próbą sił w działalności społecznej i kulturalnej. Działał w zarządzie Stowarzyszenia Koleżeńskiego, harcerstwie, w redakcjach pism szkolnych. "Echo Szkolne" i "Do Czynu" - to pisma, w których znalazły się jego pierwsze artykuły, podpisywane pseudonimem KASK.

Był również zamiłowanym sportowcem - dobrze pływał, grał w tenisa, uprawiał lekkoatletykę. Z zamiłowaniem także zajmował się fotografią, co stało się jego życiowym hobby.

Lata szkolne - to jednocześnie lata młodzieńczych przyjaźni. Wiele z nich przetrwało całe życie. Taka była przyjaźń z Władysławem BRONIEWSKIM, którego - jak powiadał Askanas - "cały dom przesiąknięty był poezją". Po wojnie Broniewski bywał częstym gościem w domu Askanasów, lubił również niespodziewanie, na przykład o drugiej w nocy, telefonować, żeby przeczytać Kazikowi swój najnowszy wiersz...

Ksiądz profesor Lech Grabowski - wybitny historyk sztuki, specjalista z zakresu religioznawstwa, wielki płocczanin - to również kolega szkolny i przyjaciel do ostatnich lat życia.

Do zakorzenionych w płockim, wspólnie spędzonym dzieciństwie należy jedna z najciekawszych przyjaźni Kazimierza - z filmowcem, pisarzem, filozofem, kompozytorem - Stefanem Themersonem. Pozostały kartki i listy z Londynu, książki polskie i angielskie, rysunki, fotografie - przesyłane sobie przez całe życie.

Były również przyjaźnie korespondencyjne. Do takich należała, między innymi przyjaźń z wybitnym polskim artystą rzeźbiarzem mieszkającym w Szwecji - profesorem Alfredem Jesionem. Jego dziełem i darem przyjaźni jest medalion na tablicy pamiątkowej, umieszczonej na fasadzie domu przy ulicy Kolegialnej, gdzie Askanas się urodził.

Ważne przyjaźnie - już u schyłku życia - to przyjaźń z Urszulą Ambroziewicz - poetką, wydawcą, działaczką "Solidarności", a także z Markiem Grałą, biografem Kazimierza Askanasa, który zafascynowany swym bohaterem, poprzez cykl wywiadów budował jego sylwetkę, żeby ukazać ją w "Portretach płocczan".

Przyjaźnie towarzyszą wszystkim etapom życia Kazimierza Askanasa. Z niebywałą rozrzutnością dzielił się swą iście encyklopedyczną wiedzą, myślami, obserwacjami. Miał wyjątkowe poczucie humoru. Chętnie ob-

darowywał przyjaciół okazjonalnymi wierszykami, docwipami i fraszkami. Umiał także z uwagą słuchać - i to zarówno o odkryciach w medycynie lub astronomii, jak też o nowościach motoryzacyjnych albo nowych odmianach róż.

Ta szeroka skala zainteresowań i ciekawość świata sprawiały, że od wczesnych lat sięgał do różnych dziedzin wiedzy. Wiele czytał, podróżował, gromadził książki i pisał. Kilkutysięczny księgozbiór, testamentem Kazimierza Askanasa przekazany Bibliotece im. Zielińskich TNP - to całe działy tematyczne, w różnych językach - najbogatsze w zakresie historii, filozofii, historii sztuki i literatury oraz prawa.

W czasie studiów - w latach 1927-1931 - na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, poza szeregiem specjalistycznych seminariów, na które uczęszczał - studiował również języki obce i historię sztuki.

W lipcu 1931 roku rozpoczął pracę jako aplikant Sądu Okręgowego w Płocku, wkraczając na długą, pełną zmagani i sukcesów drogę pracy zawodowej: w sądownictwie, prokuraturze i - od roku 1937 - w adwokaturze.

Koniec lat trzydziestych, to okres wielostronnej działalności społecznej Askanasa. Największą radość i satysfakcję dawała mu współpraca z sekcją literatury i plastyki Klubu Artystycznego Płocczan, Klubu którego duszą był jego prezes - adwokat Kazimierz Mayzner - uważany przez Askanasa za najwybitniejszą postać życia kulturalnego Płocka.

Wybuch wojny w 1939 roku załamał drogę życiową Kazimierza Askanasa. Stracił dom, ogromne zbiory biblioteczne, wszystko, co posiadał.

Wysiedlony z Płocka, po krótkim pobycie w Działdowie, znalazł się wraz z matką w Woli Grzybowskiej pod Warszawą. Ojciec już nie żył, zmarł w 1937 roku.

Epopeja wojenna Kazimierza Askanasa - to, jako kamufaż - praca w gminie pod nazwiskiem Kazimierz Kalinowski i działalność konspiracyjna pod pseudonimem "Gryf" w Armii Krajowej na terenach podwarszawskich - między Rembertowem, a Mińskiem Mazowieckim. Jako dowódca na tym terenie, prowadził szeroką akcję organizacyjną i dywersyjną. Zainicjował powstanie szkoły podoficerskiej, a następnie podchorążówki. Na jego terenie działał wywiad i kontrwywiad, służba łączności oraz służba sanitarna, a także oddział dywersyjno-sabotażowy. Za swój udział w walce podziemnej otrzymał stopień porucznika i został odznaczony Krzyżem Walecznych.

Po wojnie, w roku 1945, Kazimierz Askanas powrócił do Płocka. Podjął pracę adwokata i - społecznie - radycy prawnego w Zarządzie Miasta. Rok później ożenił się z Elżbietą Otceten. Była nieprzeciętną indywidualnością i prawdziwym przyjacielem.

Rozpoczął się DRUGI ETAP życia w Płocku, w domu przy ulicy Tumskiej, który dzięki obojgu gospodarzom stał się rodzajem salonu artystycznego i naukowego

miasta. Poza gronem najbliższych przyjaciół, bywali tam ciekawi ludzie rozmaitych profesji z całego świata i różnych pokoleń.

Obok intensywnej pracy zawodowej w adwokaturze Kazimierz Askanas usiłował realizować, na ile pozwalały ówczesne czasy, swoje pasje życiowe i - jak zawsze - działać dla dobra Płocka.

Już w 1945 roku założył Koło Przyjaciół Żołnierza. W 1946 roku, razem z Tadeuszem Paciorkiewiczem, utworzył Ludowy Instytut Muzyczny, a w 1955 - Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego. Po zlikwidowaniu LIM-u działał nadal na rzecz rozwoju ruchu muzycznego w Płocku i rejonie.

Szczególne miejsce w życiu i działalności Kazimierza Askanasa zajmuje Towarzystwo Naukowe Płockie, którego członkiem został tuż po maturze, w 1927 roku. Oto jego własne słowa z książki "Portrety płocczan", z roku 1993:

"Jako wielki zaszczyt odczułem przyjęcie mnie w młodzieńczych latach do bardzo aktywnego wówczas Towarzystwa Naukowego. TNP reprezentowało wtedy piękne i bezcenne wprost społeczne wartości: bezinteresowną pracę dla dobra regionu, naukę i patriotyzm, wznoszone jak sztandar, tradycję...

Te wielkie, godne najwyższego szacunku i uznania cele, poparte przykładami działalności Macieszów, Rutskich i innych, spowodowały mój trwający od ponad pół wieku, mocny związek z Towarzystwem Naukowym Płockim".

O realizację tych wielkich idei, które dostrzegał w pierwotnych zamierzeniach Towarzystwa, walczył przez cały okres swojej w nim działalności, w tym w latach 1959-1984, jako wiceprezes TNP do spraw naukowych.

Zaraz po wojnie, w 1945 roku, po wznowieniu działalności Towarzystwa, próbował aktywizować płockie środowisko inteligentne, co natrafiało na niemałe przeszkody, a głównie inercję samego środowiska. Dopiero, kiedy w 1954 roku, powstała koncepcja obchodów 1000 lecia Państwa Polskiego i badań nad jego początkiem, Askanas wykorzystał to dla zaktywizowania TNP i miasta.

W kwietniu 1955 roku powstała KOMISJA BADAŃ NAD POWSTANIEM I ROZWOJEM PŁOCKA. Przewodniczącym został Kazimierz Askanas, który już wcześniej opracował program działalności i zadania Komisji. Był to ambitny plan, nowatorski nie tylko na skalę Płocka, ale na skalę ówczesnych badań naukowych w kraju. Wychodził on od idei regionalizmu, rozumianej jako patriotyzm lokalny, skłaniający do wysiłków w celu naukowego poznania swego regionu i prowadził do kompleksowych, wielodyscyplinowych i wieloletnich badań Mazowska Płockiego. Praca Komisji miała być realizowana poprzez dwa nurty równoległej działalności:

Pierwszy - to organizowanie ruchu naukowego regionu przez podejmowanie prac badawczych własnymi siłami, a także powołanie własnego pisma naukowego.

Drugi - to współpraca z ośrodkami naukowymi w kraju poprzez inicjowanie kompleksowych badań, prowadzonych przez instytuty naukowe, korzystające z orga-

nizacyjnej pomocy Komisji.

Ówczesny Zarząd TNP, a także część społeczności płockiej, uznały te pomysły za "megalomanię małego miasta". Jednak niezrażeni tym członkowie Komisji - Franciszek Dorobek, Tadeusz Gierzyński, Czesław Gutry, Ludwik Śmigieński - wsparli Kazimierza Askanasa i zaczęto prace.

W lipcu 1956 roku wyszedł pierwszy numer pisma "Notatki Płockie", jako kwartalnika Komisji. Nawiązano kontakty z Instytutem Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, zyskując poparcie profesora Aleksandra Gieysztorą i współpracę prof. Witolda Hensla, pod którego kierunkiem już w 1956 roku rozpoczęto badania archeologiczne w Płocku.

Kolejny etap - to współpraca z prof. Stanisławem Herbstem z Instytutu Historii, z prof. Witoldem Doroszewskim i jego zakładem językoznawstwa polskiego, z prof. Marianem Sobieskim z Państwowego Instytutu Sztuki - dla badań nad folklorem, z Zakładem Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego oraz z uniwersytetami w Toruniu, Krakowie i Lublinie.

Prowadzone badania zaowocowały świetnymi wynikami. Powstał 4-tomowy ATLAS GWAŃ MAZOWIECKICH. Bardzo ciekawe wyniki przyniosły badania archeologiczne - m.in. odkrycie przez prof. Włodzimierza Szafrąńskiego wczesnośredniowiecznego uroczyska na Wzgórzu Tumskim. Badania antropologiczne, prowadzone sukcesywnie przez profesorów - Michalskiego, Kapicę i Beckera, którymi objęto ponad 5 tysięcy osób, pozwoliły na sporządzenie szeregu map struktury antropologicznej regionu. Ciekawe nagrania i opracowania powstały w wyniku badań folkloru muzycznego.

We wszystkich tych badaniach istotną rolę odegrała pomoc organizacyjna i udział badaczy płockich. Wyniki badań referowane były na kilku sympozjach i sesjach naukowych w Płocku, ukazywały się w kolejnych numerach "Notatek Płockich" oraz w ogólnopolskich pismach specjalistycznych.

Pasja naukowa Kazimierza Askanasa zaowocowała utworzeniem się wokół Towarzystwa Naukowego środowiska intelektualnego, na tyle znanego już w kraju z prowadzonych tu badań, że kiedy w 1951 roku Polska Akademia Nauk powołała KOMITET BADAŃ REJONÓW UPZEMYSŁAWIANYCH, to pierwsze kroki skierowano do Płocka. I znów Kazimierz Askanas był przewodnikiem po problemach płockich, związanych z budową Petrochemii oraz organizatorem współpracy krajowych ośrodków naukowych ze środowiskiem płockim. W skład Komitetu weszli wybitni uczeni; powołany został także Kazimierz Askanas. Utworzona została, jako placówka PAN-u w Płocku, Stacja Naukowa, która przez dwadzieścia lat gościła w gmachu TNP, stanowiąc oparcie dla badaczy.

Pracom Komitetu przyświecały te same idee, na których Kazimierz Askanas oparł wcześniej działalność Komisji nad Powstaniem i Rozwojem Płocka - zasada wielodyscyplinowości i kompleksowości badań. Dlatego, choć priorytet miały dyscypliny socjologiczne i ekonomiczne, do badań włączyli się także prawnicy, lekarze, pedagodzy, kulturologowie, geografowie, urbani-

ści, ekolodzy. Badania objęły z czasem kilka rejonów szybko uprzemysławiających się, ale większość tematów zapoczątkowana była w Płocku. Tak więc Płock, jak żadne chyba miasto w kraju, objęty został siecią badań zarówno historycznych, jak dotyczących jego współczesności.

Wyniki tych badań straciły dziś na aktualności, ale mają niewątpliwie znaczenie historyczne, a także mogą stanowić punkt odniesienia dla przyszłych badań.

Do osób najbardziej zaangażowanych w badania płockie należą profesorowie - Dyzma Gałaj, Antoni Rajkiewicz, Stefan Ignar, Jerzy Piotrowski i jego zespół, zespół prof. Mikołaja Kozakiewicza, dr Anna Preiss, która badała przez kilka lat kadrę Petrochemii, prof. Kazimierz Romaniuk, prof. Anna Przeclawska, prof. Janusz Mariański i cały Instytutu Wsi i Rolnictwa PAN. Wielu badaniom socjologicznym patronował prof. Jan Szczepański i prof. Józef Chałasiński.

W wyniku prac Komitetu powstała ogromna ilość opracowań monograficznych i syntetycznych - szereg artykułów ukazało się w "Notatkach Płockich".

Wśród tych opracowań były także prace płocczan - między innymi książka Kazimierza Askanasa "Przestępczość w uprzemysławianym mieście", która stała się podstawą doktoratu uzyskanego na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Poza współpracą z ośrodkami naukowymi w kraju,

Kazimierz Askanas pracował stale nad aktywizacją środowiska, skupionego wokół Towarzystwa Naukowego, powołując kolejne sekcje naukowe, organizując odczyty, sesje, otwierając wraz z prof. Antonim Rajkiewiczem, prowadzone przez profesora Seminarium doktorańskie. Współpracował również z terenowymi oddziałami TNP oraz z Mazowieckim Ośrodkiem Badań Naukowych.

Za swą działalność - naukową, społeczną i zawodową - został uhonorowany licznymi odznaczeniami, a także wpisany do Złotej Księgi Zasłużonych dla Miasta Płocka.

Bibliografia publikacji Kazimierza Askanasa obejmuje ponad 100 pozycji. Wśród nich jest wielkie dzieło "Sztuka Płocka", a także "Brązowe Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim", są "Myśli o zmierzchu" i szereg prac z zakresu prawa i advokatury oraz z innych dziedzin. W archiwum rodzinnym pozostały maszynopisy, a wśród nich nowel i fraszek. Są także rękopisy wspomnień, w których przegląda się cały XX-wieczny Płock - niestety ocalały tylko fragmenty.

Kazimierz Askanas był człowiekiem wolnej myśli, szerokiej wiedzy i ogromnej pracy - obywatelem świata, ale i patriotą wielkiej ojczyzny Polski i małej ojczyzny - Płocka.

Zarówno człowiek, jak jego dzieło pozostaną w pamięci historii.

MARIAN CHUDZYŃSKI

STEFAN KAZIMIERZ ASKANAS - POPULARYZATOR HISTORII PŁOCKA

Prawie cztery lata temu odszedł od nas Kazimierz Askanas - prawnik, miłośnik sztuki oraz historii Płocka. Był prekursorem badań sztuki płockiej i znanym popularizatorem historii Płocka.

Sądzę, że duży wpływ na jego zainteresowania historyczne miała matka Apolonia Askanas, znana działaczka oświatowa w Płocku w początkach XX stulecia. Ale największy wpływ na "umiłowanie historii" przez Askanasa miał jego nauczyciel historii w Gimnazjum im. Władysława Jagiełły Stanisław Liszewski. Posiadał niezwykłą umiejętność prowadzenia barwnych, aczkolwiek trudnych wykładów z historii. Po ukończeniu studiów prawniczych w 1931 r. na Uniwersytecie Warszawskim Kazimierz Askanas powrócił do Płocka i zaczął jako młody prawnik gromadzić księgozbiór głównie o charakterze humanistycznym. Jego księgozbiór obejmował między innymi bogaty dział historii. W tym dziale znalazły się liczne komplety dzieł dotyczące prawie wszystkich okresów z historii powszechnej, ale także podstawowe opracowania wybitnych historyków okresu międzywojennego. Askanas nie tylko gromadził książki historyczne, ale je solidnie studiował. Już przed wybuchem II wojny światowej uchodził za erudyty w zakresie nauk historycznych.

W 1927 roku został członkiem Towarzystwa Naukowego Płockiego. Od tego czasu uczestniczył w odczy-

tach i spotkaniach w Towarzystwie Naukowym Płockim, spotykał się z Aleksandrem Macieszą i wieloma sławnymi postaciami przedwojennego Płocka.

Przełomowymi dla realizacji zainteresowań historycznych mec. Kazimierza Askanasa były niewątpliwie lata 1955-1957. Jak już wiemy z referatu dr Ireny Nowakowej - po akceptacji władz politycznych miasta, 13 kwietnia 1955 r. na posiedzeniu Zarządu TNP powołano Komisję Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka. Na jej przewodniczącego wybrano znanego działacza społecznego i kulturalnego Kazimierza Askanasa. Mimo sprzeciwu części członków Zarządu TNP (obawiali się, że Komisja przejmie znaczną część kompetencji statutowych TNP) Komisja przedstawiła wszechstronny program działalności. Zainicjowała w Płocku szeroki ruch naukowy w różnych dziedzinach, w tym badania historyczne i archeologiczne w ramach przygotowań do obchodów tysiąclecia państwa polskiego i naszego grodu. Wyniki badań dotyczących regionu płockiego zamierzano publikować na łamach kwartalnika, organu naukowego Komisji Badań. Tak zrodziła się myśl wydawania czasopisma "Notatki Płockie" noszącego podtytuł "Biuletyn Komisji Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka". Pierwszy numer "Notatek Płockich" ukazał się 22 lipca 1956 r. W kolegium redakcyjnym "Notatek" znaleźli się: Tadeusz Gierzyński,